

an de voorouders (*abakurambere*) en de beschermende familie-
geest (*ingabwa*) te plaatsen, kunnen de belaagden opnieuw rust
vinden.

Er bestaan twee categorieën van geesten: de goede geesten van
de voorvaders en de kwade geesten, naar het voorbeeld van de
demonen, waaruit alle onheil voortkomt. De goede geesten
beschermen het individu en zijn familie. De kwade geesten zwerven
overal rond, in de buurt van kerkhoven, bij het Kivu-meer, rond
vulkanen, rond de domeinen van hun familieleden. Enkel de ziener
kan hen zien. De Rwandezen leven vooral in angst voor kwade
geesten. Wanneer men opstaat, moet men dat met de juiste voet
doen. Men kan best niet eerst een tovenaars ontmoeten of iemand
die als ongeluksbrenger bekend staat (*umunyamwaku*), enz. Het
ongeluk achtervolgt de Rwandezen die voortdurend de bescher-
ming van hun voorouders aanroepen.

2. Wraak is een familieverplichting

De familie is ook verplicht elk lid te wreken dat het slachtoffer is
van een andere persoon die niet tot de familie behoort. Wraak is
een gewone vorm van slechtheid, maar een eerbare plicht die
bedoeld is om de geest van de overledene te kalmeren. Een onge-

wroken dood wrekt zichzelf op de familieleden die niet in staat
waren de dode te wreken. Hier speelt het godsdienstige geloof
dat een ongewroken dood gevaarlijk is voor de levenden. De wraak
treft zonder onderscheid alle mannelijke leden van de groep. De
verantwoordelijkheid is collectief, met inbegrip van de straf-
rechterlijke aansprakelijkheid. Elk lid, zelfs wettig, kan de wraak
ondergaan en moet de wraak uitdragen naar de andere families.
Tussen grote afstammingslijnen kan wraak leiden tot echte klop-
partijen. Enkel de koning kon de cirkel van de wraak een halt
toeroepen en verzoening eisen. Wie dit niet respecteerde, stelde
zich bloot aan de woede van de koning.

3. De praktijk van de zuivering

Bepaalde gebeurtenissen, meer bepaald natuurrampen, de af-
slachting van kinderen en vrouwen, ongeneeslijke ziekten, zijn
zo erg dat de Rwandezen denken dat ze het gevolg zijn van de
overtreding van een taboe, een handeling van een onzuivere.
Vaak maakte men gebruik van voorspellingen en daarna collectieve
zuiveringsacties, *amasubyo*. Deze religieuze praktijken bevorderen
een solidariteit in confrontatie met evenementen en de overtuiging
dat de misdadiger bezeten zou zijn door de kwade geesten die

NO GAIN IF POLITICAL DEADLOCK ENDS. VIOLENCE COULD TAKE PLACE DAY OF THE CEREMONIES OR THE DAY

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

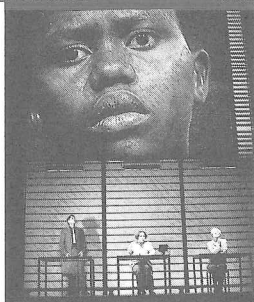
RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

34

deel van de voorstelling uit te werken, maar dat was niet waar we
heen wilden. Wat mij vooral bezig hield was het feit dat Bee Bee
Bee tegelijkertijd geloofwaardig moest zijn als journaliste én als
drager van de informatie en dat haar traject desalniettemin een
vorm van waarachtigheid zou bezitten.

DELUCVELLERIE: Bee Bee Bee krijgt als sterjournaliste een schok
tijdens haar eigen uitzending. Voor ons komt deze schok op het
moment dat het kind dat levend begraven wordt, zijn verhaal doet,

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

NY EMBASSY IN ORDER TO INQUIRE IF THEY ARE PREPARED TO PROTECT HIM FOR A PERIOD OF TIME BY

luchten, ik was alleen, ik had niemand meer.
Tot ik beneden moest gaan eten en aan tafel
vrolijk uit de doeken deed wat ik die dag
had meegemaakt op school. Het verlies had
mij nog niet geraakt, dus ging ik het zoeken.
Raissa heeft niet veel tijd gehad om haar
eigen pijn te verzinnen. De gruwel overviel
haar en ze moest al heel jong een manier
vinden om ermee om te gaan. Haar dag-
dromen gaan sindsdien waarschijnlijk minder
over haarzelf en meer over mensen waarvan
ze niet eens weet of, hoe en waar ze leven.

Wat mij uit ons eerste gesprek misschien het
meest is bijgebleven, als beeld dan ten-
minste, is wat ze verteld heeft over de
fotoalbums die verspreid lagen in de straten.
Ik probeer het te zien: alle foto's, alle
herinneringen door elkaar, zonder namen,
zonder uitleg, zonder reden. En dan iemand
die erdoor loopt, verdwaasd. Iemand die de

foto's wil redden. Wat ging er door haar heen
toen ze een jaar later dat pakje ontving met
die verloren gewaande foto's? Heeft ze
geprobeerd om de modder weg te wassen, of
vindt ze het juist belangrijk dat dat nu ook
bewaard blijft? Er zal van die verschrikkingen
tenslotte niet veel anders overblijven dan
de modder tussen die foto's. Later vertelt
Raissa dat ze die modder inderdaad bewaard
heeft. Soms kon het ook niet anders; als ze
de modder er zou afhalen, zou ze meteen
ook de foto's beschadigen, de beelden
vernietigen. Die modder is nu een wezenlijk
deel van haar herinneringen.

En dan zet ze me op mijn plaats en wijst me
op het veel ergere verlies van praktische
papieren. 'Als het hier ooit oorlog wordt,
Sarah, vergeet dan niet jouw diploma's mee
te nemen.' Natuurlijk, wat in de eerste plaats
telt is hoe je na de genocide verder leeft, in

een nieuw land, zonder enig spoor van je
kunnen, zonder referenties. Dat herhaalt ze
wel meer, dat ze vooruit wilt, dat ze niet wil
dat de ervaringen van de vlucht en van de
genocide de rest van haar leven gaan bepa-
len. Dat is een duidelijke keuze. 'Het gaat
tenslotte over drie weken van mijn leven,'
zegt ze, 'ik wil niet dat het de enige en
belangrijkste gebeurtenis van mijn verdere
leven wordt.' Daarbij ontkent ze niet dat ze
het heeft meegemaakt en wil ze ook weten
wat er precies gebeurd is. 'Dat is ook van
mij. Maar het is niet alles.'

Raissa laat vallen dat ze de mensen kent die
nu in hun huis wonen in Rwanda. Ze zijn er
ingetrokken omdat het leeg stond en omdat
haar familie niet meteen terug verwacht
werd. Wat de nieuwe bewoners niet nodig
hadden, hebben ze waarschijnlijk op straat
gegooid, misschien ligt het daar zelfs nog,